

A magyar Hamlet-gép

Bevezetés és Parainesis

Nemrégiben egy híres ember nacionalizmusról szóló előadását követően a hallgatóság egy tagja azt az észrevételt tette (vagy ha nem tette, tehette volna), hogy a „nemzeti eszme” illetve a „nemzeti identitástudat” tradicionális és jól körülhatárolható fogalmát átértelmezni éppoly káros és hibás, mint a jelenlegi magyar politikai helyzetben a „soviniszta” és „fasiszta” szavakkal vagdalkozni. Teljes mértékben igazat kell adnom az úrnak. Hisz nyilvánvaló, hogy a nemzet az nemzet, a haza az haza, és a hazaszeretet fogalma csak azok számára problematikus, akikbe se szív, se lélek nem szorult. Ennek ellenére egyes elméletírók nem állják, hogy elvont s ezért többé kevésbé ártalmatlan fejtegetéseiket a gyakorlatban is alkalmazzák, és profán, visszataszító módon tárgyalják a legszentebb témákat is. Itt van például Freud, aki a Mi Urunk keresztrefeszítését az ősfiai aljas ösztöneivel hozta kapcsolatba. (Lassan be is bizonyosodik róla, hogy pszichopata volt.) És most itt van ez a Lacan, aki a társadalom fogalmát próbálja hasonló módszerekkel meghatározni. Azt állítja, hogy ha elfogadjuk Lévi-Strauss tételét, miszerint a primitív társadalom az incestus-tabu szerint strukturálódik, s a családi/társadalmi szerepek egymáshoz képest határozódnak meg, éppúgy, mint a nyelvi differenciarendszer elemei, akkor a társadalom alapja az incestus-tabut létrehozó Oedipus-komplexus. Ha viszont az Oedipus-komplexus teremti meg azt a szituációt, amelyben

kialakul a nyelvhasználat feltétele, akkor a nyelvi rendszer és a társadalom nem hasonló, hanem azonos egymással. Ha Oedipus-komplexus, akkor persze elfojtás. És mi más fojtódhatna el, ha nem az Anya iránti vágy? A Fiúnak az Apa nevével kell azonosulnia ahhoz, hogy szimbolikusan birtokolhassa a Phalloszt, amelyre az Anya vágyik. Ez pedig az Apa törvényének elfogadását jelenti, ami elsősorban azzal jár, hogy az Anya szexuálisan érinthetetlen tárggyá válik. Ez az ára a Szimbolikus Rendbe/nyelvbe/társadalomba való belépésnek. Feltétele annak, hogy a társadalom tagjai egyáltalán definiálhassák magukat valamiként, s ugyanakkor megszabja, hogy miként: az Apa Fiaiként, Nemzett-ként.

A vadakról még-még elhihetnénk ilyesmit, de rólunk? Pedig félő, hogy van még tovább is. Ezzel a lehetetlen elmélettel egyesek megkísérelhetnék átértelmezni például legszentebb himnuszunkat, és hazafias költészetünk gyöngyszemeit is. De mielőtt még bárkinek eszébe jutna ezt komolyan megkísérelni, megteszem én, hogy bemutathassam, hová vezet ez a beállítódás, s meggyőzzem a befolyásolhatóbb olvasót, hogy demokrácia ide vagy oda, az ilyen gaz bitang hazaárulóknak zárt intézetben a helyük, ahol a pszichiáter előtt aztán kedvükre fejtegethetik a falikus szimbólumok jelentőségét.

Nehezemre esik ugyan, de megpróbálom beleélni magam a ferde lelkületű emberek gondolkodásmódjába. Lacan bizonytalansággal azt mondaná, hogy ha nemzeti ódáink toposzait nézi, azok ordítva mutogatnak a megfelelő analógiákra. Adva van a haza, a sors és a nemzet. Általában a nemzetnek van egy múltja (amely mindig hősi)¹, egy jelene (amely vagy elkorcsosult, vagy heroikus küzdelemben leledzik, de mindenképpen hiányként, beteljesületlenként tételeződik)^{2,3,4} és egy vágyott jövője (amelyre a beteljesülés lehetősége kivételül)⁵.

Az Apa és a Fiú

A hősi, azaz teljes múltat az apák képviselik (őseink), míg a jelent a fiúk (a korabeli nemzet)⁶. Az apák mindig dicsőök voltak, nagyok, hatalmasak. Potens voltukat a fiúkkal szemben hírük-nevük (az Apa-neve) és kardjuk ereje (a Phallosz) mutatja. A Phallosz az, ami a fiúknál hiányként jelenik meg (ezen kesereg a narrátor)^{7,8}, következésképp ez az, amire a fiúk vágnak (erről álmodozik a narrátor)⁹. A kompenzáció módja az Apa-nevével

* Vörösmarty Mihály: V. Ferdinánd királyhoz

való azonosulás, ami abban manifesztálódik, hogy a fiúk a szövegekben hangsúlyozottan leszámazottként vannak megnevezve („Ápád vére”, „Attila magja”, „Góg és Magóg fia”). Az apákat tiszteletet és imádatot kifejező jelzők minősítik, a főtéma pedig az apák példájának a követésére való felhívás. A szöveg többszörösen cirkuláltatja az Apa-nevét (s ily módon akár hatalmi technológiaként is felfogható); csak úgy hemzseg a sok Ápád, Bendegúz, Csaba, Mátyás stb. A magyar nyelv dicsőségének hirdetése nem következménye, hanem előfeltétele a magyarságtudatnak: a nyelv az Apa Nyelve („A hét magyarnak hős beszéde”). Az Apa-névvel való azonosulás, az Apa Nyelvének átvétele során konstituálódik a Szubjektum, s minthogy mindez magyar – a „Magyar” szó maga is egy ősapa neve –, a Magyar Szubjektum. Az erkölcsi lét szintén nem valamiféle idealisztikus vagy retorikai megfontolásból kötődik az őshöz és a magyar nyelvhez. A Lévi-Strauss-féle értelmezésben az erkölcs az Apa Törvénye, amelynek elfogadása egybeesik a Szimbolikus Rendszerbe való belépéssel. Az „elkorcsosult nemzetre” mindannak az ellentéte jellemző, ami az Apa-névhez kapcsolódik: puhány¹¹, mondhatni „impotens” („A kard hüvelyben”), elvesztette nyelvét¹², erkölcstelen¹³. Érdeemes például megfigyelni a mellékelt Berzsenyi idézetben azt a módot, ahogyan a testvérharc motívuma együttjár a rablás és a nő prostituálásának motívumával¹⁴. Mindegyik tett a birtoklással, illetve a differenciálásra való képtelenséggel áll szoros kapcsolatban; mindben közös, hogy nem tudom megkülönböztetni a másét az enyémtől. Hiszen az Apa-neve „különböztet el”, és az Apa Törvénye az, amely kijelöli a birtokviszonyokat – központban az Anya Apa általi birtoklásával. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy míg ezek a tettek az örömelvet képviselik, a Szubjektumra a realitással a jellemző^{15,16}. A testvérharc motívuma egyébként azt is jelzi, hogy a Szubjektummá válás nem önmagáért való. Biológiai célja a túlélés biztosítása, amelyet a testvérharc (éppúgy mint az incestus) veszélyeztet. A Magyar Szubjektummá válás a nemzethalál elkerülésének a feltétele, ami nem ebben a kontextusban ugyan, de szintén jól ismert toposza a hazafias költészetnek.

Az Anya

Mindeddig csupán arról volt szó, hogy magyarrá csak az Apa-neve tehet, valamint arról, hogy a magyarrá válást a Phallosz utáni vágy motiválja. De mint Lacantól tudjuk, a Phallosz utáni

* Vörösmarty Mihály: Rákóczy Bercsényinél Lengyelországban

vágy az Anya iránti vágy áttételes kifejeződése. Ez az a pont, ahol a szövegek is áttételessé válnak. Az „anya” szó ugyanis szinte soha nem szerepel, vagy ha mégis, akkor nem a vér szerinti őst jeleníti meg, mint például az „apa”, hanem a hazát. Minden anyai attribútum, illetve anyát illető érzelem a hazára ruházódik át^{17,18}. Az áthelyezés tradicionális: a haza egyben föld, a föld pedig hagyományosan női princípium¹⁹ (Ceres stb.) és jól ismerjük azt a szexuális töltető kultuszt, amely körülveszi, s amelyet – főleg a romantikával kapcsolatban – már éppen elégszer kifejtettek ahhoz, hogy unalmassá váljon.

A hazát, azaz az Anyát csak a Phallosz birtokában lehet megszerezni. S valóban, a hazaszerzés motívumainak szexuális jellege világos: például a kard leszúrása a földbe, melyből víz fakad és így megtermékenyül, vagy a másik hagyományos toposz, az államhadjó, mely a vizen ring, és ha „potens”, lehorogonyoz²⁰. A honfoglalás körülményei egyébként is az archaikus asszonyyszerzésre emlékeztetnek²¹. Meg kell harcolni érte, és el kell nyerni („Általad nyert szép hazát/ Bendegúznak vére”), siker esetén pedig „ért kalász leng”, azaz nő a mag, amelyet az Apa vetett.

A Fiú számára mindez hiány, és ennek elérése motiválja a magyarrá válásban. Jellemző, hogy a „haza java” független a Honfi önnön javától, sőt sokszor szembenáll azzal; a haza java az Anya vágya, azaz a Phallosz utáni vágy. A Fiúnak azért kell az Apával azonosulnia, feladnia az örömet (önnön vágyait) és a realitás-elvnek engedelmeskednie, hogy az Anya vágyához igazodjon²².

A „haza” fogalma tehát az „anya” fogalmát helyettesíti. Az „anya” jelölő, amely az adott kontextusban nem jelenhet meg, leszorul a tudatalattiba, és helyettesítődik a „haza” jelölővel. Míg a tudatalatti nyelven a két jelölő felcserélhető, a Szimbolikus Rendben más és más jelölőláncot indítanak el. A tudatalatti nyelve miatt azonban a hazáról szóló diskurzus egyben az anyáról szóló metaforikus diskurzus is.

Egyelőre azonban kérdéses, mi hívja életre ezt a helyettesítési játékot. Az előzőek alapján úgy tűnik, hogy a szöveg Szubjektumot akar létrehozni, tehát az Apanevével való azonosulásra, az Apa Törvényének betartására szólít fel; elfojt, nem pedig felszabadít²³.

Csakhogy a helyettesítés lehetővé teszi, hogy az Apa Törvényének látszólagos betartása mellett a Fiú vágya ugyanarra a tárgyra irányuljon, amelyet az Apa birtokol, ne pedig kizárólagosan egy másikra. A Szimbolikus Rendben ez csak az anyáról

szóló diskurzusban van tiltva, a hazáról szólóban viszont nem, hiszen a haza, a föld mindig egy és ugyanaz („Ez a föld, mellyen annyiszor apáid vére folyt”). A helyettesítés tehát lehetővé teszi az elfojtott vágy artikulációját^{24,25}. Ehhez hozzájárul, hogy az Apa mindig mint valahai Fiú is megjelenik: amíg a hazáért harcol, addig ő is Fiú, és hozzá képest a föld akkori birtokosa szükség-szerűen az Apa pozíciójában van. De mivel megszerzi a földet, a metaforikus diskurzus szintjén incestust követ el, s így tulajdonképpen „törvényesíti” a Fiú incestusvágyát.

A hazáért ugyanakkor nem csupán küzdeni lehet (mindenkor a Fiú jellemzője), vagy birtokolni azt (mindenkor az Apa jellemzője), hanem meg is lehet halni érte. Minthogy a haza föld, befogad, és ez metaforikus szinten teljes mértékben szexuális töltetű. A hazáért való halál a Fiú lehetősége, és mint ilyen az incestus metaforikus kifejeződése:

„A bajnok mosolyogva rohan a halálnak;
Hogy vére gyümölcsöt teremjen honának,
Éltét örömmel végzi.”

(Berzsenyi: Kishez)

Mondhatnánk persze, hogy a hősi halál nem önmagában élvezet, hanem azért, mert hozzájárul a hőn szeretett nemzet megmentéséhez. Az adott kontextusban viszont ez úgy hangzik, mint amikor a szexuális élet céljaként a gyermeknemzést próbálják beállítani. De hát éppen ez a helyettesítés lényege. A szexualitásról szóló diskurzusban kilóg a lóláb. A hazáról szóló diskurzusban viszont fel sem merül más lehetőség, mint az „önfeláldozás”. Ami az Apa Törvényét erősítő gesztusnak látszik, az a „mélystruk-túrában” az Apa Törvényének kijátszása.

A bitorló

A „szörnyűségekhez” már csak az apagyilkosság hiányzik. Megvan ez is, méghozzá pontosan úgy jelentkezik, ahogyan azt a *Hamlet* freudista értelmezéseiből ismerjük.

Az ódák apái, s a haza általuk való birtoklása mindig a múltba helyeződik (az öreg Hamlet meghalt), a szöveg tehát lehetőséget ad a Fiúnak arra, hogy a jelenben elkerülje a szövegben tételeződő Apákkal való szembekerülést. A haza a jelenben mindig idegen kézen van, azaz a bitorló, a mostohaapa tulajdona (Gertrúd Claudius neje). A bitorló a szó szoros értelmében legyil-

kolta az apákat, hogy a haza – Anya – birtokába jusson²⁶. A mostohaapa iránti nyílt gyűlölet freudista értelmezésben az Apa iránti elfojtott gyűlölet projekciója, lacani értelmezésben viszont gyakorlatilag nincs köztük különbség, az apa és a bitorló pozíciója egyaránt Apa-pozíció. Az elnyomó elleni küzdelem az apagyilkossági vágy szublimálása. A Hamlet-szituációhoz hasonlóan az apa „meghalatása” ürügyet ad a Fiúnak arra, hogy az apa nevében (az Apa-nevében) álljon bosszút a bitorlón, megintcsak a Törvénnyel cselezze ki a Törvényt. A hasonlóság mellbevágó, amikor azt a toposzt szerepeltetik, hogy a fiút az apa szelleme – szellem: hisz „szolga földben nem nyughat” – szólítja harcba:

„Harsogva zeng el szellemi ajkain:
Törvénytelen nép! Mely nyomorult tanács
Forog fejedben s nemtelen érzemény? Már ti
A nagy hazát nem képesek őrizni,
Széptartományit veszni hagyjátok. Oh,
Most tépni kezdvén léteteknek szent kötelét,
Mire várakoztok?”

(Vörösmarty: Fehérvár)

A hamleti dilemma – hogy a bitorló meggyilkolása az anya vágya ellen való, amelynek viszont a Fiú a függvénye – általában nem jellemző. Feloldása egyszerű: a haza nem boldog hitves a mostohaapa karjaiban, hanem rab, elnyomott, megalázott²⁷. Az „apagyilkosságot” a hazafias költészet retorikájában az Anya éppúgy kívánja, mint a Fiú²⁸. Petőfi szinte ugyanazokat a metaforákat használja a haza állapotának jellemzésére („A magasból a mélybe dőlt alá,/ S alant a völgyben elnyelé a posvány.”*) mint Hamlet Gertrúdéra („Elhagyád e szép hegylegelőt,/ Hogy e mocsáron hízz?”), de az Anya hozzáállásában óriási különbség van. Más versekre viszont még ez sem jellemző. Ha újraolvassuk Ady verseit, meglepő egyezéseket találhatunk Hamlet Gertrúdhöz intézett szavai („Egy zsíros ág/ Nehéz szagú verejtékében élni;/ Bűzben rohadva mézeskedni ott”; „S többé ne trágyázd a gyomot, hogy annál bujábbra nőjön”) és a „magyar ugar” metaforái között („Bűz-lehű bús tó***”; „ős buja földön dudva, muhar”; „égig nyúló giz-gazok”**** stb.).

* Petőfi Sándor: A ledőlt szobor

** Ady Endre: A Halál-tó fölött

*** Ady Endre: A magyar ugaron

Vajda *Gonosz házasság* című versében nyilvánvaló a Hamlet-hatás:

„(...)

E szépséges szép legény. Ausztria.

(...)

No s hát, amint szerteséjjel kalandoz,
akad egy helyütt egy szép özveggy hazára;
Amely épen nem rég temette el urát,
Elfelejtethetlen nagy Mátyás királyát.

Odamegy hozzája, vigasztalni kezdi,
Halványpiros képét álnokul megcsípi;
Simogatja, hozzákezd a bókóláshoz,
Nagyon jól áll a bók a befordult lábához.

Szó ide, szó oda, elég legyen annyi,
Hogy a szép özveggy már kezdett ingadozni;
Utoljára pedig így szól a lovaghoz:
Annyi mint a! no hát vezess az oltárhoz:

Mert mindig mást beszélt, mint a szíve érzett,
S lett egy gyümölcstelen átkos házas élet:
(...)

Azonban az átok a gazt is eléri,
Mert a magyar haza édes gyermekei
Mostan egymás egyetértő szózatára
Kardot rántanak a zsarnok mostohára...”

S ha ez nem elég meggyőző, tegyen próbát az olvasó! Cserélje fel a *Luzitán dal*-ban és a *Július 22-én*-ben a „hazát” „anyára”, a „fiakat” pedig tegye egyes számba, s máris kitűnő Hamlet-monológokhoz jut.

(Nem véletlen persze, hogy a Gertrúd-motívum éppen a XIX. század végén jelentkezik, amikor a profán hangvétel lehetőségessé válik az addig szakrálisként kezelt diskurzusokban is. A hazafias versek többnyire már nem a Szellem tolmácsának a

pozíciójából íródna, mint korábban, amikor is „a csarnok elomló oszlopi közt lebegő rémalak inte” a költő felé, s ő mondá tollba a szöveget, hanem a Fiú pozíciójából, s így a helyzet fekete/fehér megítélése helyett a dilemma, a tehetetlenség, azaz a Fiú lelkiállapotának a leírása kerül előtérbe.)

Érdemes lenne itt megemlíteni a „tivornya” motívumát, amely teljesen természetesen illeszkedik az elkorcsosult nemzet, mint „rút szibarita váz” életmódjához²⁹. Az adott kontextusban viszont a „tivornya” kapcsán automatikusan felidéződik Freud *Totem és Tabu*-ja, azaz a „tor”, mint az ősapa elleni lázadás, az Apa rituális „megevése”. A *Hamlet*-ben a tivornyának ez a kettős jelentése nyilvánvaló: a királyfi azért ítéli el a mulatságot, mert mint mondja, „Torról maradt hidegsültből kiállt/ A nászi asztal”.

A hamleti képletben, amelyet a hazafias költészet alap-sémájává tettünk, a bitorló lesz az általános és mindenre használható bűnbak. Ő az, aki tivornyázik, illetve ő az, aki az alapvetően ártatlan Fiúkat erre ösztönzi. Általában tehát kollektív bűnről sincs szó, csupán kollektív megtévesztettségről és/vagy kényszer-ről^{30,31}. Így ártatlan áldozatra sincs szükség, bőven elegendő a „valódi bűnösön” való bosszúállás; valójában a sérelem meg-torlása az apa-helyettesen.

Megtévesztettség és kényszer. Ez dominál az I. világháború – „e nagy tivornya” – ellen tiltakozó versek többségében is³². Ezeket a verseket általában csak közvetve hozzák összefüggésbe a hazafias költészettel, pedig, mint látni fogjuk, ugyanannak a gondolatnak a variációi, csupán a hangsúlyaik mások. A narrátor e háborút határozottan elkülöníti a bitorló elleni küzdelemtől, hangsúlyozva, hogy ez utóbbit ugyanakkor jogosnak és dicsőnek tartaná³³. A harcot maga a bitorló állítja be úgy, mintha az a bitorló elleni küzdelem lenne³⁴. Megtéveszti a Fiakat, ravaszul testvérharcot robbant ki, hogy zavartalanul birtokolhassa a hazát³⁵. (Claudius Laertes-szel irtatja ki Hamletet). Szembe kell hát szállni vele. Ezen még az sem változtat, ha az adott versben a békevágyság kerül előtérbe, hisz „béke lesz az igaz harcból/de a béke tovább harcol”*, vagy „A jobb világról, boldogabb világról/Szavalsz, szavalsz, szent forradalmi mámor.”** Ha a háború elutasításaként a világpolgárságot és emberi testvériséget hangsúlyozza a narrátor, akkor sem történik különösebb változás: az Anya fogalma nem a hazával, hanem például Európával helyettesítődik³⁶, s az egész struktúra ehhez idomul.

* Babits Mihály: Ne ily halált, ne ily harcot!

** Juhász Gyula: Békét!

A kényszer tivornyával összekötött tökéletes megjelenítésére lehetőséget ad a kedvelt Dózsa-motívum, többek között Petőfinél, Adynál és Juhász Gyulánál, de nyilván csak olyan költők esetében, akik Apának, és nem bitorlónak minősítik a parasztvezért.

A bitorló éppúgy üres pozíció, mint az Apa, s ahhoz szükséges, hogy a szöveg beszélhessen a tiltott vágyról. Ha nincs idegen elnyomó, pl. tatár, török, német, zsidó, orosz, akkor helyét betölti az idegennel paktáló vezetőréteg, vagy az uralkodóosztály, vagy bármi más, amit a beszélőhöz képest „Másik”-ként lehet definiálni. (Nyilván a bitorló pozícióját igen könnyű tudatosan, jól meggondoltan behelyettesíteni, amit a kormányok buzgón gyakorolnak is évszázadok óta, meggátolván azt, hogy ők maguk kerüljenek ilyen sorsra.)

A Végzet

A Fiú vágya lehetetlen vágy, minthogy mindig az Apa (illetve a bitorló) a Phallosz birtokosa. A Szimbolikus Rend, a nyelv, amelyen egy vers egyedül íródhat, elfojtja az Anya iránti és Apa-ellenes vágyat, így az csak áthelyezéssel jelenhet meg a szövegekben. Az áthelyezés ugyan artikulálja a vágyat, de nem elégíti ki, sőt kétszeresen eltávolítja a Valóstól: egyrészt csak szöveg marad, és szöveggént már mindig csak képzeletbeli beteljesülést tehet lehetővé, másrészt a tiltott vágy esetében még erre sem képes, hiszen a képzeletbeli kielégülés eleve csak szublimálva kerülhet a képzeletbe. (Azaz: csak mint „dicső halál”) Így, ha a dicső halál tetté válik, mint szabadulás a Rendből (talán) valós, de mint kielégülés közvetett marad. Mivel a vágyódás örök, a Fiú pozíciójából kikerülni lehetetlen³⁷. Az Apa pozíciója gyakorlatilag nem létezik, ez a mindenkori Másik³⁸.

A szövegekben elkerülhetetlenül megjelenő Sors így nem más, mint maga a Szimbolikus rend (a nyelven-lét), amely az előbbiekből következően sosem áld, mindig átoksúly, a történelem pedig folyamatos bűnhődés³⁹. Azaz csakis az lehet, „hogy annyi szív hiába onta vért,/S keservben annyi hű kebel szakadt meg a honért.” A sorsot átoksúlyá a Phallosz örökös elérhetetlensége teszi⁴⁰, ugyanakkor a Phallosz az, amely a lehetetlen vágyat életre hívja, „s a föld lakóit dühös viadalra készíti”. A Phallosz a történelem mozgatórugója?

A honfi nemigen tehet mást, mint küzd és bízva bízik, ebből az alapállásból azonban nehéz lenne harcra buzdító költeményt írni. A sors-elképzelésekben a Szerencse (örömelv = bukás) kontra Akarat, Virtus (realitás-elv = győzelem) elképzeléssel karonfog-

va az ótestamentumi képlet dominál, a „bűnhődés” jogos büntetés a nemzet tunyaságáért^{41,42}. Mit sem változtat ezen, ha a nemzet már felébredt és kardot fogott. Ez esetben a kudarc megpróbáltatásnak minősül s így több, mint igazságos: bölcs⁴³. Ha netán a nemzet már minden tőle telhetőt megtett, s a *deus ex machina* mégsem lépett közbe, a bitorlóképződés logikája lehetővé teszi, hogy itt a Földön keressük a kudarc okait, s az isteni igazságszolgáltatás hitele megmaradjon^{44,45}. Ezt persze az „Isten útjai kifürkészhetetlenek” jelmonddal is meg lehetne oldani, a hazafias költészet azonban ezt nemigen használja ki. Nyilván, hisz ez a logika már a túlvilági üdvözülést helyezné előtérbe, a hazafias költészet pedig éppen attól az, ami, hogy a viruló Magyarország képzetét nem helyettesíti be a Mennysorzággal.

Ha az ódaköltészetben nem is kapnak helyet a pesszisztább Sors-felfogások, az elégikus hangulatú költeményekben annál gyakrabban megjelennek. Ez utóbb még azt is igazolja, hogy míg az elégia „íródik”, addig az óda/epigramma (erkölcsi/Apai kényszerből) „írattatik”. Kölcseyről például bizvást elmondhatnánk, hogy a hagyományos Apa – Fiú szembesítési jelenetben (például a *Zrínyi dalá*-ban) saját elégikus/pesszimista és ódai/bizakodó verseit szembesíti egymással, azaz úgy győz saját kételyein, hogy analógiát von saját tulajdonképpen álláspontja és az ódai hagyomány szerint jellemzett elkorcsosult fiaké között, minekutána nem lehet kétséges, hogy ez az álláspont megvetendő, és csak a gyávaságot palástolja.

Az a változás, amelyre a Gertrúd-motívum kapcsán már utaltam, nyilván együttjár azzal, hogy a Sors-képzetekben a pesszimizmus kezd el dominálni. Babits *Doping* című verse egyáltalán nem hazafias kontextusban íródott. Én azonban szívesen a Végzet-fejezet mottójává tenném, sőt titokban hajlok arra, hogy úgy olvassam, mintha Petőfi *Egy gondolat*-ának parafrázisa volna:

„.....hajt előre az ittas átok!
s ha, mint túlhúzott óra, szívem
a cél előtt pattanva öl meg,
gúnyol majd az üres gyep: mint ki
egy nagy nász ágyon maga hal meg.”

Kitekintés

Mindebből gyanítható, hogy bár mindeddig csak a magyar hazafias költészetéről volt szó, más nemzetek hazafias költészete hasonló jegyeket mutat, hiszen a Szubjektummá válás folyamata és ennek társadalmi aspektusa minden emberi társadalom esetében ugyanaz. Olyan alapséma ez, amely a változó kultúrális rendszerek alapját képezi, legalábbis mindaddig, amíg egy paradigmaváltás magát a patriarchális mintát nem robbantja fel. (Egyesek szerint a „posztmodern” éppen ilyen paradigmaváltásnak ítélik.) Ez persze nem azt jelenti, hogy ne lenne története, ahogy ezt jelezni is próbáltam. De azt sem jelenti, hogy a hazafias költészet a Szubjektum konstituálásának és örömteli kétségbevonásának egyetlen módja, tehát mindig domináns kell hogy legyen. A jóléti társadalmakban feltételezésem szerint elsősorban a populáris kultúra látja el ezt a funkciót, méghozzá jóval „gazdaságosabban”, mivel még vérontásra sem buzdít. S minthogy mi magyarok remélhetőleg éppen Európa és a jólét felé menetelünk, a magyarság-vers szükségképpen háttérbe szorul.

Amúgy sem könnyű manapság ilyesmit írni. Nem lehet már mit sem sejtve behelyettesíteni az üres pozíciókat, mert a behelyettesítés logikája – „ha ontikusan is” – lelepleződött. Általában itt szokott kezdődni a „metázás”, illetve a logikával való játék, amely természetéből következően végtelen lehetőségeket kínál. A „posztmodern” magyarság-vers valahogy így szólhatna:

„Most, mikor ugyanúgy, mint mindig,
legfőbb ideje, hogy.”*

Majd (pár kötetel később) így folytatódhatna:
„Most van soha”

A szerző utószava

Nincsen. Remélem, a szöveg magáért beszél. Azért pirulva megvallom: már-már egészen beleéltem magam a freudista szerepébe. Szíttál-e lassú mérgeket? Kommentár helyett hagy idézzem Babits halhatatlan költeményét, mely az irodalomtörténet tanúsága szerint éppen az effajta koca-ideológusok ellen íródott:

* Tandori Dezső: A damaszkuszi út

„Ó, varázs van a szavakon, hogy a Teljesedés
fordítva értse mind, s legyen elátkozott vetés
hol a konkolyt arassa az, ki a búzát veti
..... ó ember! messze fuss,
mert ellenséged aki szól....”

Hódosy Annamária

Függelék

1. „Itt küzdenek honért a hős/ Árpádnak hadai;/ Itt törtek össze rabigát/
Hunyadnak karjai.”
(Vörösmarty Mihály: Szózat)
2. „Vár állott, most kőhalom,/Kedv s öröm röpkedtek,/Halálhörgés,
siralom/Zajlik már helyettek.”
(Kölcsey Ferenc: Himnusz)
3. „bűn, öngyilkosság, lelki restség,/mely hitetlen, csodára vár,/nem ele-
gendő, hogy kitessek:/fel kell szabadulni már!”
(József Attila: Hazám)
4. „Romlásnak indult, hajdan erős magyar!/ Nem látod, Árpád vére miként
fajul?”
(Berzsenyi Dániel: A magyarokhoz)
5. „A magyar név megint szép lesz,/ méltó régi nagy híréhez./ Mit rákentek a
századok/ Lemossuk a gyalázatot!”
(Petőfi Sándor: Nemzeti dal)
6. „Más faj állott a kihunyt helyére,/Gyöngé fővel, romlott, szívtelen/A dicső
nép, mely tanult izzadni,/S izzadás közt hősi bért aratni/Névben él csak,
többé nincs jelen.”
(Kölcsey Ferenc: Zrínyi dala)
7. „A kard hüvelyben, s markaink/ Szívünkön nyugszanak.”
(Vörösmarty Mihály: Rákóczy Bercsényinél Lengyelországban)
8. „Fegyverre termett szép, deli ifjúság/ Kardforgatásban nem gyakoroltatik.”
(Berzsenyi Dániel: A magyarokhoz)
9. „Fényesebb a láncnál a kard,/ Jobban ékesíti a kart”
(Petőfi Sándor: Nemzeti dal)
10. „Muzsa! te Horváthot hajdan szárnyaidra emelted,/ Amikoron Hunyadit
lantján hirdette, s az Árpád/ Vére dicsőségét magyarul harsogta közöt-
tük.”
(Berzsenyi Dániel: Horváth Ádámhoz)
11. Vörösmarty Mihály: V.Ferdinánd királyhoz
„Ez a hőkölő harcok népe/.../Ma is itt ül lomhán, petyhüdten”
(Ady Endre: A hőkölés népe)

12. „megtagadánk, haza nyelve, téged,/ Azon hatalmast, mellyel az ősz
Ügek/ S a népvezérő Álmos uralkodott;/ A hét magyarnak hős beszédét.”
(Vörösmarty Mihály: V.Ferdinánd királyhoz)
13. „Nyelvünk hazánkból számkivetett vala,/Ez szülte a sok kárt, s nyavalyát
reánk,/Ez fojtja bennünk a géniust s erőt,/ Ez rontja erkölcsünk, s
hazánkhoz/ Zárt kötelit feloldja.”
(Berzsenyi Dániel: Gróf Festetics Györgyhez)
14. „Melyért is egymást öldösik halomra,/.../Szabad kezekkel élelmet rabol,/ S
a férj, az égnek hálát adva, nézi/ Ha hitvesével szent bujálkodik.”
(Berzsenyi Dániel: A pesti magyar társasághoz)
15. „Tudják, mi szolgál honjok javára;/ Tudják, hogy a hiú dagály s pazarlás/
Nem fény, hanem ádáz bolondság.”
(Berzsenyi Dániel: Kazinczy Ferenchez)
16. „Aki jeles példán buzdító szóra nem indul/ Rest az, vagy félénk, testének
rabja s szívének/.../Engem serdülő koromban megbájola nyelve/ Győztös
apáinknak,.../ ...s mértékbe szorítám/Kisdéd vágyaimat, rendetlen képze-
tim árját”
(Vörösmarty Mihály: Virág Benedekhez)
17. „édes hazám, fogadj szívedbe,/ hadd legyenek hűséges fiad!”
(József Attila: Hazám)
18. „Mégis szülőhonorod, a legszentebb anyát/ Nehéz óráidban, rossz gyer-
mek, elhagyád,”
(Tompá Mihály: Levél egy kibujdosott barátom után)
19. „Szép vagy ó hon, bérc, völgy váltakoznak gazdag öledben,”
(Vörösmarty Mihály: Magyarország címere)
20. „Béke már részem: lekötöm hajómat/.../ Oh te elzárt hely, te fogadd
öledbe/ A heves ifjút.”
(Berzsenyi Dániel: Osztlýrészem)
21. „Egyszer volt itt lakodalom/ Nagy igazi lakodalom,/ Mikor ez ország
vőlegénye/ Dózsa György volt.”
(Ady Endre: Egyszer volt csak)
22. „Túl csókon, könnyön, lázon és önzésen,/ Túl önmagunkon, tisztult órák
hozzák/ Képét, magány s csönd, – s megindultan, szépen/ Utolsó álmunk:
boldog Magyarország.”
(Tóth Árpád: Invokáció Csokonai Vitéz Mihályhoz)
23. „Mutasd: hogy a szent honszeretet heve/ S a jobbágyi tisztelet egybefér;/
Mutasd: hogy e két virtus együtt/ Tesz fejedelmeket és nagy embert.”
(Berzsenyi Dániel: Fenséges királyunknak)
24. „S mint egy Pygmalion szobra, karom (ölem) hevén/ Életre gyúlni látsza
honnom.”
(Berzsenyi Dániel: Gróf Mailáth Jánoshoz I.(II.))
25. „Kóro tebened,/ Szülötte–földem!/ Inkább leszek, mint/ Másutt virág!.../
Szeretve hozzád simulok....! érted/ Én nem cserélek/ Más idegent!”
(Tompá Mihály: Havasi rózsa)

26. „Szent por ez: a haza földjéről bujdosva hozám ki,/ Mely rabigába viszály
s orgyilok által esék.”
(Vörösmarty Mihály: Egy kibujdosott végóhajtása)
27. „S ő ott ül örömtelen és egyedül,/ S könny kiapadva szelíd szemiből,/ S
mint lelke–töröten az égre tekint,/ Láthatni kövülve az anyai kint,/.../ E
bús anya képe te képed, o hon!”
(Vörösmarty Mihály: Az elhagyott anya)
28. „És szólt a bíró: ‘Nem maradtok életben,/ összeesküdtetek a szent haza
ellen./’ Nem a haza ellen, csak a király ellen!/ Ha a király, s a haza egy
úton nem járnak,/ Egyiknek veszni kell, veszni a királynak.”
(Petőfi Sándor: Vérmező)
29. „Fönn a kormány alszik, mi pedig itt alatt/ Vigadunk, dőzsölünk”
(Petőfi Sándor: Fekete-piros dal)
30. „Egy emberöltőn folyt a dáridó/ S ékes meséje Toldi hűségének.”
(Ady Endre: Kétféle velszi bárdok)
31. „Salamonban nem vala rossz szív,/ De könnyen hajló. Hitt, s elvesze a
gonosz által.”
(Vörösmarty Mihály: Virág Benedekhez)
32. „vakon, nagy kényszerek között/ harcolt a bús magyar/.../ oly híven adta
mindenét,/ s oly ingyen, a bolond!”
(Babits Mihály: A könnytelenek könnyei)
33. „Legyen eztán a magáé! Harcolja meg, ha van harca,/ Igazságát föl ne
adja...”
(Babits Mihály: Ne ily halált, ne ily harcot!)
34. „Forradalomban élt, s ránk hozták/ Gyógyítónak a Háborút, a Rémet/
Sírjukban is megátkozott gazok.”
(Ady Endre: Üdvözet a győzőnek)
35. „Csak harcolok, nem mondják meg minek,/ Ki tudja tán, az Isten
hírinek?/Hogy több teremjen trágás földeken/ Szívem véréből, ó, de nem
nekem!.../ Csak szenvedek, de nem látom, miért, talán a mások üd-
vösségiért?”
(Juhász Gyula: Idegen zsoldos éneke)
36. „Ha mostoha is vagy, viaskodom érted/ és verlek a számmal és csókkal
igézlek/ és szókkal igázlak, hogy végre szeress meg./.../ Ki téphet el
innen,/ Ki téphet el engem a te kebeledről?/ Nem voltam–e mindig hű,
tisztá fiad tán?”
(Kosztolányi Dezső: Európa)
37. „Itt azok éltek, kik nem éltek,/ A legkülönbek sohse éltek,/ Itt meddő a
nagy gerjedés.”
(Ady: Endre A lelkek temetője)
38. „Ó, más magyar kard mennyköve villogott,/.../ Más néppel ontott bajnoki
vért hazánk/ Szerzője, Árpád...”
(Berzsenyi Dániel: A magyarokhoz)

39. „A sors bűt hozva száll,/ S küzdő reményök cél helyett/ Ujabb veszélyt talál./ S ha a szabadságért folyt vér/ Átok leend, s a pályabér/ Vagy járom, vagy halál.”
(Kölcsey Ferenc: Vigasztalás)
40. „Ah, magaddal küzdesz–e hiában?/ S tennen álmod képét kergeted?”
(Kölcsey Ferenc: Holdhoz)
41. „Hajh, de bűneink miatt/ Gyúlt harag kebledben”
(Kölcsey Ferenc: Himnusz)
42. „Nem látod a bosszús egeknek/ Ostorozó kezeit hazádon?”
(Berzsenyi Dániel: A magyarokhoz)
43. „Ne gondoljuk ezt, ne káromoljuk őtet,/ Mert káromlás, róla ilyet tenni fel,
Nem hogy egy isten, de még ember sem űzhet/ Ily gúnyos játékot gyermekeivel.
A magyar nemzetnek volt nagy és sok vétke,/ S büntetésit már át-szenvedte ő/
De erénye is volt, és jutalmat érte/ Még nem nyert ... jutalma lesz majd a jövő.”
(Petőfi Sándor: A magyarok istene)
44. „Mennyi drága erő, és mennyi nemes vér!/ Hozzáfoghatót a történet nem ösmér./
Mi haszna! az erőt ásta benső féreg/ Büszke, szenvedélyes, versengő vezérek/
Tiszta vérünk szennyes oltáron ontatott./ –Adjatok, adjatok amit Isten adott.”
(Arany János: Koldus-ének)
45. „Görgeinek híják a silány gazembert,/ Ki e hazát eladta cudarul”
(Vörösmarty Mihály: Átok)